

О.І. Амоша

*академік НАН України, академік АЕН України,
м. Донецьк*

А.А. Чухно

*академік НАН України, академік АЕН України,
м. Київ*

М. Г. ЧУМАЧЕНКО: ГІДНИЙ ШЛЯХ У ЖИТТІ ТА НАУЦІ

Микола Григорович Чумаченко — Президент Академії економічних наук України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, лауреат премій АН УРСР ім. О. Г. Шліхтера та НАН України ім. М. І. Туган-Барановського, Заслужений діяч науки і техніки України, доктор економічних наук, професор, академік НАН України.

Народився М. Г. Чумаченко 1 травня 1925 р. в селянській родині в селі Гладківка (колишньому Келегеї) Голопристанського району Херсонської області. Навчався в Келегейській неповній середній, а потім в Голопристанській середній школі № 1. У листопаді-грудні 1943 р. у складі військ 4-го Українського фронту він бере участь у боях при форсуванні р. Дніпро в районі Херсона. У грудні 1943 р. був поранений. Після демобілізації з лютого 1949 р. працював на Кутаїському автомобільному заводі ім. Г. К. Орджонікідзе старшим бухгалтером, начальником сектора матеріального обліку, заступником головного бухгалтера заводу. У січні 1954 р. М. Г. Чумаченко був призначений головним бухгалтером заводу і займав цю посаду до липня 1961 р.

Робота на заводі для М. Г. Чумаченка була школою виробничого досвіду. У цей період він активно вивчає економіку підприємства, багато уваги приділяє аналізу господарської діяльності. У 1954—1955 рр. з'явилися його перші статті в газеті «Кутаїсская правда». М. Г. Чумаченко активно бере участь в громадському житті, був обраний секретарем бюро ЛКСМ заводоуправління, в квітні 1955 р. був прийнятий до лав КПРС.

М. Г. Чумаченко без відриву від виробництва з відзнакою закінчив у 1957 р. економічний факультет Тбіліського державного університету і вступив до заочної аспірантури Київського фінансово-економічного інституту, яку закінчив у 1961 р. Водночас з виробничою він веде велику дослідну роботу. Результати цих досліджень викладені в ряді публікацій та дисертації на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук «Питання аналізу рентабельності соціалістичних промислових підприємств (на прикладі промислових підприємств м. Кутаїсі)», котру з успіхом захистив у 1962 р.

У червні 1961 р. М. Г. Чумаченко обирається за конкурсом старшим викладачем кафедри обліку і аналізу Київського інституту народного господарства ім. Д. С. Коротченка, а в серпні 1964 р. — завідуючим шойно створеної кафедри економічного аналізу, якою керував до 1971 р. У 1964 р. йому присвоєно вчене звання доцента. На кафедрі учений займається дослідженням проблем удосконалення економічного аналізу в галузях народного господарства.

Велику увагу М. Г. Чумаченко приділяє організації учбового процесу, працюючи заступником декана об-

ліково-статистичного факультету, деканом факультету планування промисловості, проректором інституту по заочному і вечірньому навчанню. Він неодноразово обирався членом партійного бюро факультету, членом і секретарем партійного комітету інституту.

З серпня 1967 до червня 1968 р. М. Г. Чумаченко перебував на науковому стажуванні в Іллінойському університеті (США), де виступає з доповідями і публікує дві статті. У 1970 р. Микола Григорович Чумаченко захистив у Московському економіко-статистичному інституті дисертацію на здобуття вченого ступеня доктора економічних наук на тему «Проблеми обліку і економічного аналізу в управлінні промисловим підприємством», в лютому 1971 р. йому присвоєно вчене звання професора.

У січні 1971 р. М. Г. Чумаченко був призначений заступником директора по науковій роботі Інституту економіки АН УРСР, а в квітні 1972 р. його обрали заступником академіка-секретаря Відділення економіки, історії, філософії та права АН УРСР. Він приділяє велику увагу організації наукових досліджень з проблем конкретної економіки, бере участь у роботі вченої ради по захисту докторських дисертацій.

У квітні 1973 р. М. Г. Чумаченко був призначений директором Інституту економіки промисловості АН УРСР і заступником голови Донецького наукового центру АН УРСР. Під його керівництвом в інституті одержують широкий розвиток дослідження з проблем удосконалення управління виробництвом, регіональної економіки, прискорення науково-технічного прогресу. Він очолив секцію наукової ради центру «Розвиток і розміщення продуктивних сил Донбасу». У грудні 1973 р. Миколу Григоровича Чумаченка обрано членом-кореспондентом АН УРСР.

Підготовці кадрів економістів вищої кваліфікації М. Г. Чумаченко надає великого значення і після переходу на роботу до Академії наук УРСР. З 1973 р. він професор обліково-фінансового факультету Донецького державного університету (за сумісництвом), викладає підготовлені ним спецкурси «Теорія прийняття управлінських рішень», «Управління науково-технічним прогресом», «Господарський механізм соціалістичного суспільства». З вересня 1992 р. завідує кафедрою фінансового менеджменту Донецької державної академії управління. З квітня 1998 р. він очолює кафедру обліку та аудиту в кредитних та бюджетних установах Київського національного економічного університету. Багато сил і енергії М. Г. Чумаченко віддає підготовці та виданню ряду підручників і навчальних посібників, підвищенню рівня викладання та практичного здійснення бухгалтерського обліку в умовах переходу до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

У вересні 1975 р. М. Г. Чумаченко очолює відділ проблем управління виробництвом Інституту економіки промисловості АН УРСР. Відділ досліджує формування організаційних структур управління об'єднань, поєднання галузевого та територіального управління економікою, розвитку соціалістичного контролю. З 1976 до 1988 р. він був членом редакційної колегії журналу «Економіка Радянської України». Він є членом редакційної колегії журналів «Вісник економічної науки України», «Вугілля України», «Економіка промисловості», «Регіональна економіка», «Менеджер», «Фінансовий контроль», «Економіка та держава».

Слід відзначити характерну особливість науково-організаційного стилю М. Г. Чумаченка — для проведення відповідальних досліджень на провідних і перспективних наукових напрямках він формувалася і очолював колективи, у складі яких переважали молоді науковці та дослідники. Такі колективи створювалися для дослідження проблем в науково-виробничих об'єднаннях, розробки плану науково-технічного прогресу в регіоні, методики виявлення резервів виробництва. Для багатьох співробітників таких колективів набутий досвід стався в нагоді при захисті кандидатських та докторських дисертацій. За створення методики Комплексної програми науково-технічного прогресу в промисловості Донбасу до 2000 р. трьом науковим співробітникам молодіжного колективу присуджено медалі АН УРСР з премією для молодих учених і студентів за 1981 р. За активне залучення молоді до дослідницької роботи Миколі Григоровичу Чумаченку в 1987 р. присвоєно звання лауреата Всесоюзного огляду науково-технічної творчості молоді.

У 1976 р. М. Г. Чумаченко очолив вперше сформовану в Донбасі спеціалізовану раду з присудження вченого ступеня доктора економічних наук. Під керівництвом М. Г. Чумаченка провели дослідження й успішно захистили докторські дисертації Г. А. Агужен, О. М. Азарян, М. Д. Айзенштейн, О. І. Амоша, Л. А. Белашов, Б. М. Біренберг, П. Т. Бубенко, А. І. Бутенко, В. П. Вишневський, Л. Ш. Гафт, А. П. Гречан, О. В. Єрмішин, О. Л. Єськов, М. М. Єрмошенко, Л. М. Зайцева, О. А. Іщенко, Л. М. Кіндрацька, Б. Т. Кліяненко, Н. Й. Конішева, Л. А. Костирко, Л. М. Кузьменко, В. І. Ландик, В. І. Ляшенко, М. М. Нагорська, В. А. Панков, О. С. Поважний, С. Ф. Поважний, Ф. Ю. Поклонський, Л. О. Примостка, М. С. Пушкар, Л. М. Саломатіна, С. В. Свірко, Л. С. Ситник, П. М. Скрипник, Г. М. Скудар, М. П. Тюхтій, Л. Г. Червова, І. Б. Швець, О. О. Шубін та кандидатські дисертації В. М. Алтинник, С. В. Баранов, О. О. Бендасюк, Н. С. Вітвицька, С. М. Гавриленко, І. А. Голубець, М. Є. Горожанкіна, М. А. Грашенкова, Л. М. Деяєва, М. Ф. Дейнека, Т. В. Єгоренко, І. В. Жученко, В. О. Затуренська, З. Ф. Канурна, С. М. Кацура, О. В. Кужель, М. С. Кузів, С. Я. Кулікова, Л. М. Кузьменко, М. М. Лепа, Т. В. Лихопой, І. А. Ломикін, В. С. Львовичкін, О. В. Лях, В. І. Ляшенко, В. І. Макодзеба, Т. О. Маляренко, Г. М. Мельничук, В. О. Мец, Т. О. Мокроусова, С. В. Момот, Л. В. Мощенко, Б. О. Непомнящий, А. Т. Охріменко, В. А. Панков, О. М. Риженков, Ю. К. Семеніченко, Л. І. Тараш, Г. Ф. Толмачова, В. Є. Труш, Л. М. Шавлак, В. М. Шевкопляс, О. О. Шубін, О. В. Юрчук.

Очолюючи Інститут економіки промисловості НАН України, М. Г. Чумаченко велику увагу приділяє розвитку пріоритетних напрямків досліджень: у 1974 р. в інституті створені відділи проблем управління виробництвом

і проблем соціально-економічного розвитку, в 1976 р. — відділ проблем охорони праці, в 1977 р. — відділ методології планування та стимулювання в промисловості, відділ проблем управління якістю в Дніпропетровську, в 1979 р. у Запоріжжі був сформований відділ соціально-економічних проблем з питань ліквідації ручної праці в промисловості, з 1981 р. функціонувало Дніпропетровське відділення Інституту економіки промисловості. З метою розвитку досліджень з актуальних проблем сучасності в 1986 р. в інституті були створені відділ економічних та соціальних проблем автоматизації і відділ проблем ефективного використання виробничого потенціалу. Велика увага приділялася їм прозвитку Ліганської філії. Такі структурні перетворення забезпечили підвищення ефективності фундаментальних досліджень, прискорення впровадження їх результатів у промисловості: якщо в 1973 р. інститутом впроваджено 34 роботи з економічним ефектом 3,6 млн. руб., то в 1986 р. — 53 з економічним ефектом 8,9 млн. руб.

Інститут економіки промисловості АН УРСР занесено до Книги трудової слави ВДНГ України (1976 р.), Книги пошани Академії наук УРСР (1986 р.), йому тричі було присуджено перехідний Червоний прапор Президії АН УРСР і Республіканського комітету профспілки робітників освіти, вищої школи та наукових закладів, призові місця в обласному та міському соціалістичному змаганні, дипломи ВДНГ СРСР і ВДНГ УРСР.

У березні 1981 р. М. Г. Чумаченко обирається академіком-секретарем Відділення економіки АН УРСР і призначається керівником сектора Інституту економіки АН УРСР. В лютому 1982 р. Президія АН УРСР призначає його головою Донецького наукового центру АН УРСР, в квітні 1982 р. він обирається дійсним членом (академіком) АН УРСР, в березні 1983 р. його було обрано на черговий строк членом Президії Академії наук УРСР, з 1981 до 1993 р. він входить до складу редколегії журналу «Вісник Академії наук Української РСР».

Як член Президії АН УРСР з 1981 р. М. Г. Чумаченко бере активну участь у її роботі, а як голова Донецького наукового центру АН УРСР — проводить велику організаційну роботу щодо мобілізації наукових сил академічних та галузевих науково-дослідних закладів та вузів на вирішення регіональних проблем. За його ініціативою і під його безпосереднім керівництвом уперше в республіці розроблена Комплексна програма науково-технічного прогресу в промисловості Донецької і Ворошиловградської областей до 2000 р., сформовані і реалізовані регіональні науково-технічні програми «Донбас», «Технічне переозброєння та реконструкція промисловості Донбасу». Результати досліджень наукових закладів центру були представлені на ВДНГ СРСР у 1986 р. в експозиції «Ученые Донбасса — производству». На Міжнародній ярмарці у Лейпцігу в 1988 р. Донецький науковий центр АН УРСР був нагороджений медаллю. Інститут був також нагороджений дипломом пошани ВДНГ СРСР (1986 р.), йому присуджена перша премія республіканського конкурсу за науково-технічну розробку «Інтенсифікація використання вторичних ресурсів на основі програмно-целевого метода» (1987 р.).

З січня 1974 р. М. Г. Чумаченко був обраний членом Донецького обкому Компартії України, з листопада 1975 до листопада 1980 р. — членом бюро Київського райкому

Компартії України м. Донецька, з 1973 р. обирався членом бюро партійної організації інституту. З 1975 до 1985 р. М. Г. Чумаченко — депутат Донецької обласної Ради народних депутатів, з лютого 1985 р. до лютого 1990 р. він був депутатом Верховної Ради Української РСР. У 1987 р. його обрано членом Центрального комітету профспілки працівників освіти, вищої школи і наукових закладів та членом президії Українського республіканського правління науково-економічного товариства. Він делегат XXVII з'їзду КПРС, XXV і XXVI з'їздів Компартії України, обласних, міських та районних партійних конференцій.

В серпні 1975 р. М. Г. Чумаченко був членом делегації Української РСР на Спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН. Протягом 1976—1978 рр. був Постійним представником Української РСР в Комісії ООН по транснаціональних корпораціях. Протягом 1978—1985 очолював Комісію Державного комітету науки і техніки СРСР з ефективності використання обчислювальної техніки країн-членів РЕВ.

В серпні 1995 р. М. Г. Чумаченко за власним бажанням звільняється з посади голови Донецького наукового центру НАН України та директора Інституту економіки промисловості НАН України, залишаючись керівником відділу проблем управління виробництвом ІЕП НАН України. У вересні 1995 р. він призначається почесним директором Інституту економіки промисловості НАН України.

До грудня 1998 р. Микола Григорович залишався членом Президії НАН України, а після цього стає радником Президії.

Коло наукових інтересів М. Г. Чумаченка досить широке. Основні напрямки його досліджень — виявлення резервів підвищення ефективності суспільного виробництва. Слід відзначити характерну особливість творчості ученого — він не замикається в рамках обраної на початку наукової діяльності тематики, а переходить до дослідження все нових і нових актуальних проблем економіки, які постають на порядку денний перед Україною. Серед всієї сукупності досліджень М. Г. Чумаченка можна в історичному аспекті виділити вісім провідних напрямків.

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ — ГОСПОДАРСЬКИЙ ОБЛІК І ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ. Цей напрямок досліджень зумовлений характером виробничої, а потім і педагогічної діяльності ученого. Основна мета досліджень цього напрямку — забезпечення такої організації бухгалтерського обліку і економічного аналізу на підприємстві, котра б сприяла максимальному використанню інформації в управлінні виробництвом.

Значну увагу М. Г. Чумаченко приділяв використанню економічного аналізу в управлінні виробництвом. Результати досліджень в цій галузі були представлені в монографії по аналізу прибутку, кандидатській дисертації та публікаціях по аналізу рентабельності виробництва. Він досліджував проблеми аналізу собівартості продукції, порівняльного аналізу, математичних методів в аналізі та аналізу управлінських рішень. Узагальнення роботи з питань оперативного та системного аналізу представлені статтями в «Экономической энциклопедии».

Головні ідеї підвищення оперативності бухгалтерського обліку і економічного аналізу як важливої струк-

турної частини інформаційної системи управління розроблені М. Г. Чумаченком у докторській дисертації. Конкретні шляхи удосконалення обліку і аналізу викладені в ряді опублікованих статей, а також у главах підручників «Бухгалтерский учет» та «Бухгалтерский учет в промышленности»; в статті «Роль бухгалтерского учета в управлении себестоимостью продукции».

На основі узагальнення досвіду роботи промислових підприємств і наслідків анкетного обстеження М. Г. Чумаченко запропонував оригінальну класифікацію методів обліку і калькулювання собівартості промислової продукції. Подальший розвиток цих ідей одержав відображення в монографії, ряді статей. Новий підхід до класифікації методів обліку виробничих витрат та калькулювання собівартості продукції викладено автором у підручниках з бухгалтерського обліку. Наслідки проведеної наукової роботи доповідались на засіданнях Методологічної ради з питань бухгалтерського обліку Міністерства фінансів СРСР.

Особливого значення надавав М. Г. Чумаченко вирішенню проблем обліку і аналізу в АСУВ. В доповіді на Міжнародному симпозиумі він пропонує структуру підсистеми господарського обліку в АСУВ. Характерна особливість цієї структури — інтеграція усіх видів господарського обліку. Обґрунтування окремих положень обліку та аналізу АСУВ подано в ряді статей і доповідей. Узагальнення результатів досліджень дозволило автору підготувати методичні положення по визначенню інформаційних потреб управлінців підприємств, дати визначення поняттю «інформаційна система управління».

Економічний аналіз у 60-х роках орієнтувався, як правило, на дані місячної, квартальної і річної звітності підприємства. Однак М. Г. Чумаченко вважав, що увагу дослідника необхідно зосереджувати на виявленні оперативних резервів підвищення ефективності в процесі виробництва. Велику увагу учений приділяє методиці економічного аналізу в цехах підприємства, узагальненню досвіду обліку та економічного аналізу на підприємствах США, комплексному підходу до вивчення діяльності підприємства, розвитку системного аналізу. Вагомим внеском до розвитку прогресивних напрямків економічного аналізу стали дослідження М. Г. Чумаченка в царині функціонально-вартісного аналізу.

В останні роки М. Г. Чумаченко виступив із серією фундаментальних статей по сучасних проблемах бухгалтерського обліку в зв'язку із запровадженням міжнародних стандартів бухгалтерського обліку, розвитком управлінського обліку.

Особливу увагу М. Г. Чумаченко приділяє розвитку теоретичних та методичних проблем розділу бухгалтерського обліку, який одержав назву управлінський облік, як визначено в Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність». Управлінський облік він розглядає як підсистему управління витратами виробництва в послідовності складових: нормування та планування витрат, облік та калькулювання собівартості продукції, внутрізаводський економічний аналіз собівартості, підготовка проектів управлінських рішень, які пов'язані із витратами виробництва. Особливу увагу він приділяє проблемам аналізу і оцінці ефективності промислового виробництва.

У зв'язку з переводом бухгалтерського обліку підприємств і установ всіх галузей економіки України на

систему міжнародних стандартів М. Г. Чумаченко розробляє пропозиції по використанню даних бухгалтерського обліку в системі національних рахунків ООН, запровадженій Держкомстатом України з 1995 року. Паралельно з цим він досліджує особливості регіональної статистики та її розвитку у КНР з визначенням можливостей використання цього досвіду.

Успіхи в дослідженні та впровадженні передових методів організації бухгалтерського обліку та економічного аналізу відзначені в зв'язку з проведенням професійного свята День бухгалтера нагородженням М. Г. Чумаченка Почесною Грамотою Кабінету Міністрів України у 2004 році.

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ. Удосконалення управління економікою — центральна проблема досліджень, які проводить М. Г. Чумаченко. Велику увагу він приділяє теоретичним основам науки управління. М. Г. Чумаченко сформулював принципи управління, обґрунтував класифікацію функцій управління (з поділом їх на загальні та специфічні). Подальші дослідження цієї проблеми дозволили здійснити декомпозицію функцій управління. Сукупність проблем науки управління він запропонував досліджувати відповідно до шести функціональних розділів: теоретичні основи науки управління, теорія організації, теорія адміністрації, теорія прийняття управлінських рішень, інформаційні системи управління, управлінський контроль та регулювання.

М. Г. Чумаченко обґрунтував місце теорії організації в науці управління, визначив принципи організації апарату управління, делегування повноважень. Особливу увагу він приділяє дослідженню організаційних структур управління та їх проектуванню, підвищенню організаційної культури та відповідальності в управлінні виробництвом на підприємствах і в об'єднаннях, удосконаленню організаційних структур АСУ. Наукові ідеї ученого з теорії організації втілені в довгостроковій програмі удосконалення організаційної структури управління Чорноморським суднобудівним заводом.

Поряд з теоретичною розробкою проблем організації управління М. Г. Чумаченко велику увагу приділяє обґрунтуванню практичних рекомендацій в наукових доповідях, які представляються на різні рівні управління, в журнальних та газетних статтях. Спільно з О. О. Гацою, В. В. Дем'яненко та іншими ним підготовлений практичний посібник «Стиль, методи та прийоми управління». Разом з академіком НАН України В. К. Макутовим він бере активну участь в обговоренні проекту Конституції УРСР, Господарського кодексу, державного арбітражу. Микола Григорович також виступив на захист проекту конституційного Закону України про державну владу.

Великий внесок зробив М. Г. Чумаченко в розвиток теорії управлінських рішень. Він обґрунтував теорію управлінських рішень, деталізував блок-схему процесу прийняття управлінських рішень, розробив рекомендації щодо формування мети рішення проблеми, використання аналогів попередньо прийнятих рішень, варіантного підходу до вироблення проекту рішення, узагальнення теорії прийняття управлінських рішень опубліковано в «Економіческой энциклопедии». М. Г. Чумаченко поділяє сукупність управлінських рішень на дві групи: стандартні та нестандартні. Особливу увагу він приділяє

обґрунтуванню принципу управління по відхиленнях та напрямках використання ЕОМ у процесі прийняття управлінських рішень, аналізу процесу підготовки і вибору варіантів управлінських рішень для різних ситуацій.

Слід відзначити, що в дослідженні проблем теорії управлінських рішень М. Г. Чумаченко велике значення надає їх оптимізації. У 1977 р. він очолив наукову раду АН УРСР з проблеми «Оптимальне планування і управління народним господарством», котра одночасно була республіканською секцією відповідної ради АН СРСР. Під керівництвом М. Г. Чумаченка і при його безпосередній участі проведені комплексні дослідження процесів формування та ефективності функціонування виробничих і науково-виробничих об'єднань. Дослідження дозволили визначити організаційні резерви створення об'єднань, рівень їх використання. Так, аналіз функціонування виробничих об'єднань в десятій п'ятирічці показав, що темпи зростання ефективності об'єднань нижчі, ніж темпи зростання ефективності підприємств, котрі не ввійшли до об'єднань. У процесі досліджень виявлені причини зниження ефективності і вироблені пропозиції щодо проектування, створення та розвитку об'єднань. Узагальнені результати досліджень представлені двохтомною монографією «Развитие производственных объединений в промышленности: Вопросы теории и практики».

Серед прикладних результатів дослідження проблем удосконалення управління виробництвом слід відзначити рекомендації по плануванню роботи підприємства включно з зустрічними планами і госпрозрахунком, підвищеною ефективності роботи підприємств і об'єднань, виявленню резервів зростання ефективності виробництва.

Дослідження процесів формування і ефективності функціонування виробничих і науково-виробничих об'єднань одержали визнання наукової громадськості. В міжнародному журналі «Проблемы теории и практики управления» відзначалося: «Большое значение имеют обобщение систематизации опыта формирования и развития объединений в различных отраслях промышленности, выявление наиболее прогрессивных решений и обоснование тенденций дальнейшего совершенствования организационно-производственных структур объединений в системе управления ими. Большую работу в этом направлении проводит коллектив специалистов Института экономики промышленности Академии наук Украины под руководством академика АН УССР Н. Г. Чумаченко, который комплексно исследует вопросы организации, экономики, планирования и стимулирования повышения эффективности деятельности производственных объединений».¹

Результати дослідження з проблем управління виробництвом представлялись на різних виставках міжнародного, союзного та республіканського рівнів. За участь у виставці «Управління-79» М. Г. Чумаченко був відзначений у 1980 р. золотою медаллю ВДНГ СРСР.

Логічним завершенням досліджень проблем соціалістичного управління постав перехід до вивчення проблем подальшого вдосконалення господарського механізму. Результати досліджень з цієї проблеми опубліко-

¹ Проблемы теории и практики управления: Междунар. журн. — 1984. — № 4. — С.82.

вані в монографії, журналах та збірках статей, доповідалися на науково-практичних конференціях. Слід відзначити практичну спрямованість досліджень проблем господарського механізму. Проблеми господарського розрахунку на підприємствах і в об'єднаннях М. Г. Чумаченко продовжує розробляти в інших роботах і узагальнює в монографії «Развитие хозрасчетных отношений на промышленном предприятии: опыт и проблемы». Ці питання обговорювалися під його керівництвом на засіданнях Республіканського клубу директорів промислових підприємств.

Під керівництвом М. Г. Чумаченка і при його участі підготовлені пропозиції подальшого розширення господарської самостійності підприємств і об'єднань, підвищення рівня планової роботи, розроблені основні напрямки зміцнення взаємодії галузевого і територіального підходів до управління народним господарством. Подальші дослідження в сфері господарського механізму пов'язані з проблемами контролю.

В останні роки дослідницька робота М. Г. Чумаченка та його учнів та послідовників була спрямована на удосконалення фінансового механізму підприємств і корпорацій, управління вартістю підприємства, корпоративного та антикризового управління, плануванню діяльності підприємства в сучасних умовах.

ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ.

Одним з важливіших напрямків удосконалення управління в умовах науково-технічної революції є його автоматизація із застосуванням електронно-обчислювальної техніки шляхом створення автоматизованих систем управління виробництвом (АСУВ). Перші роботи М. Г. Чумаченка в галузі автоматизації управління пов'язані з застосуванням обчислювальної техніки в господарському обліку та економічному аналізі. У сімдесятих роках учений підходить до розгляду проблеми автоматизації управління ширше. В науковій доповіді «Актуальные проблемы создания автоматизированных систем управления производством» аналізується структура діючих АСУВ і обґрунтовуються рекомендації щодо їх удосконалення. В подальшому М. Г. Чумаченко розглядає окремі актуальні проблеми створення АСУВ на рівні підприємств, об'єднань і галузей. Теоретичне узагальнення проблем створення АСУВ він дає в п'ятій главі монографії «НТР и совершенствование управления социалистическим производством».

Діапазон досліджень проблем автоматизації управління, які проводив М. Г. Чумаченко, широкий. Це і узагальнення досвіду створення АСУВ в чорній металургії УРСР, автоматизація управління науково-технічним прогресом на галузевому і регіональному рівнях, синтез АСУВ, АСУТП та САПР в інтегровану систему управління виробництвом, автоматизована система управління народним господарством на республіканському рівні.

Важливе значення мають роботи, виконані М. Г. Чумаченком разом з Р. І. Заботіною, з питань економічної ефективності АСУВ. Першою значною опублікованою роботою у цьому напрямку стала монографія «Экономическая эффективность АСУП». У ній на базі аналізу АСУВ на підприємствах і в об'єднаннях різних галузей промисловості автори висвітлюють методологічні проблеми визначення та обґрунтування економічної ефективності АСУВ. Одночасно аналізуються причини відставання

фактичного економічного ефекту діючих АСУВ від розрахункового, запропоновані рекомендації, як досягти її і перевершити. У чехословацькому журналі «Автоматизация» відзначається, що монографія «є однією з перших праць, в котрих розробляється питання економічної ефективності автоматизованих систем управління підприємством (АСУВ), спроектованих і впроваджених на промислових підприємствах на основі всесоюзних обов'язкових директив щодо створення АСУВ в СРСР».²

Результатом подальшої теоретичної розробки проблеми економічної ефективності АСУВ стали монографії та статті. Треба відзначити, що М. Г. Чумаченко приділяє серйозну увагу не тільки теоретичній розробці проблеми, але й підготовці методичних матеріалів. Він є співавтором «Методики определения экономической эффективности автоматизированных систем управления предприятиями и производственными объединениями», брав участь у розробці «Методических рекомендаций по планированию экономического эффекта внедрения вычислительной техники промышленными предприятиями, производственными объединениями».

Тривалий час Обчислювальний центр Інституту економіки промисловості АН УРСР, який очолював М. Г. Чумаченко, мав творчі зв'язки з Обчислювальним центром Магдебурзького округу НДР. Сторони обмінювалися програмними розробками, досвідом автоматизації обробки регіональної інформації. Результатом такої творчої співдружності стала спільна монографія «Организационные формы использования ЭВМ», підготовлена під керівництвом і за участю М. Г. Чумаченка та директора Магдебурзького ОЦ Т. Норте.

У 80-ті роки М. Г. Чумаченко керував групою, яка відповідно до завдань Державного комітету з науки та техніки СРСР координувала дослідження відповідних підрозділів Комісії країн-членів РЕВ з використання засобів обчислювальної техніки. Під його керівництвом на основі обговорення на річних засіданнях Комісії було підготовлено типове технічне завдання на розробку підсистеми управління розвитком науки і техніки АСНТ ГАСУ, методіку визначення економічної ефективності АСУ підприємствами та виробничими об'єднаннями та інші методичні розробки.

В своїх дослідженнях М. Г. Чумаченко неодноразово звертався до економічних проблем автоматизації виробництва: визначення ефективності гнучких засобів автоматизації виробництва в машинобудуванні, виділення частки прибутку, який витрачається на заходи з автоматизації виробництва. Узагальнення результатів досліджень представлені в монографіях «Эффективность автоматизации производства», «Экономические условия автоматизации производства». За цикл робіт з економічних проблем автоматизації виробництва М. Г. Чумаченку присуджена премія Академії наук України за 1992 р. ім. М. І. Туган-Барановського.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ГАЛУЗЯМИ ПРОМИСЛОВОСТІ. Велику увагу приділяє М. Г. Чумаченко інтенсифікації виробництва, підвищенню його ефективності. На прикладі машинобудівних підприємств Донбасу він аналізує такі фактори інтенсифікації про-

² Automatizace. — 1978. — № 5. — С.141.

мислового виробництва, як підвищення змінності роботи устаткування, поліпшення використання оборотних коштів, підвищення рівня організації виробництва, скорочення простоїв, обґрунтовує роль економічної науки в інтенсифікації суспільного виробництва. Дослідження економічних процесів в ряді галузей промисловості використані для розробки пропозицій по удосконаленню планування, підвищенню продуктивності праці, розвитку допоміжних виробництв, розширенню зв'язків з наукою, удосконаленню управління і контролю. Узагальнення досліджень наведено в статті «Економіка промисловості», опублікованій в Українській Радянській Енциклопедії. Наслідки досліджень з цієї проблеми узагальнені в першій главі монографії «Интенсификация промышленного производства».

Важливий фактор інтенсифікації виробництва і підвищення його ефективності — зростання продуктивності праці. Розробка цієї проблеми займає важливе місце в дослідженнях ученого. Створені під керівництвом М. Г. Чумаченка і за його участю «Методические рекомендации по анализу выполнения плана производительности труда и разработке мероприятий по достижению заданных темпов роста этого показателя в промышленности региона» схвалені Відділенням економіки АН УРСР, ЦСУ УРСР і Держкомпраці УРСР, включені до Державного плану економічного і соціального розвитку Української РСР на 1984 р.

М. Г. Чумаченко активно залучався до узагальнення наслідків економічного експерименту, що проводився в країні з питань розширення прав і підвищення відповідальності об'єднань і підприємств. Під його керівництвом підготовлені наукові доповіді до вищих органів управління. В них узагальнюється досвід переведення об'єднань і підприємств на повний госпрозрахунок і самофінансування. Узагальнення результатів проведених досліджень представлено в колективній монографії, яка була підготовлена спільно з науковцями Болгарії «Экономические методы управления» і опублікована одночасно в Софії і Києві.

Проблеми економіки промисловості М. Г. Чумаченко досліджує на об'єднаннях і підприємствах різних галузей. Та все ж вугільній промисловості він приділяє особливу увагу. Слід відмітити його статті «Ключи к газозаманяемым пластам» і «Энергетический потенциал страны», ряд наукових доповідей з питань поліпшення організації управління, удосконалення організаційної структури галузевого управління. Спільно з групою науковців та спеціалістів він підготував звернення на захист вугільної промисловості країни в сучасних умовах, наукову доповідь по напрямках відновлення галузі, розвитку коксохімії України та редагування монографії по державному управлінню вугільною промисловістю. За активну участь у дослідженні проблем галузі М. Г. Чумаченко був нагороджений знаками «Шахтерская слава» I, II і III ступенів, йому присуджена премія ЦК ЛКСМ України і Міністерства вугільної промисловості Української РСР в галузі науки і техніки.

В останні роки дослідження М. Г. Чумаченка були зосереджені на розробці концепції державної промислової політики та організаційного механізму управління державним сектором промисловості.

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ РЕГІОНУ. Основний напрямок досліджень, що проводились у 80-х ро-

ках М. Г. Чумаченком, — подальший розвиток економіки регіону: підвищення ефективності економіки регіону, планування економічного і соціального розвитку та управління економікою регіону.

Під керівництвом М. Г. Чумаченка та за його участю проводиться систематичний аналіз розвитку галузей економіки області. На його основі підготовлено ряд наукових доповідей щодо напрямків підвищення ефективності промислового виробництва Донецької області, підвищення рентабельності і ефективності використання основних фондів в промисловості області, удосконалення територіальної організації виробництва продукції загальномашинобудівного використання в Донецькій та Луганській областях, передового досвіду економії і дбайливості у Донбасі. Наслідком проведених досліджень стали колективні монографії «Экономика промышленности Донбасса, 1945–1975» та «Очерки истории Донецкой областной партийной организации».

До проблем підвищення ефективності господарювання в регіоні М. Г. Чумаченко звертається постійно. Серед цих проблем слід назвати різні розділи та комплексний економічний і соціальний розвиток регіону, формування зразкового міста, створення системи запровадження передового досвіду, програму розвитку продовольчого комплексу міст Бердянська та Маріуполя, роль Донбасу в паливно-енергетичному балансі України, передумови та концепцію створення зони вільного підприємництва в Донецькій області. По проблемах економічного і соціального розвитку Донецької області М. Г. Чумаченко виступав на Позачерговій сьомій сесії Верховної Ради Української РСР одинадцятого скликання. Комплексний аналіз перспектив регіону він представив в серії статей «Земля тревоги нашей».

У 70-ті роки в СРСР широкого розповсюдження набуває комплексне планування розвитку областей, яке одержало назву соціального планування. М. Г. Чумаченко в 1973 р. публікує доповідь «Опыт работы по социальному планированию коллективов, районов, городов и областей Украинской ССР». У той же період він обґрунтував необхідність комплексного планування економічного і соціального розвитку регіону.

М. Г. Чумаченко бере безпосередню участь у розробці п'ятирічних планів економічного і соціального розвитку Донецької області, ряду міст. У грудні 1978 р. він доповів на спільному засіданні Держплану УРСР і Президії АН УРСР про дослідження в Українській РСР по комплексному територіальному плануванню економічного і соціального розвитку. Досвід розробки територіальних планів одержав фундаментальне узагальнення в роботі «Научно-методические основы комплексного планирования экономического и социального развития региона (область, район, город)».

Подальшим розвитком територіального планування була розробка методик та практичне складання комплексних цільових програм економічного і соціального розвитку регіону (області, району, міста). Комплексні цільові програми розроблялися також по окремих напрямках діяльності регіону: підвищення ефективності суспільного виробництва, скорочення ручної праці, розвитку інфраструктури та інші. Узагальнення результатів планування і програмування розвитку регіонів представлено в статтях по Донецькій області і Донбасу в Ук-

раїнській Радянській Енциклопедії та Географічній енциклопедії.

У 1980 р. за цикл праць з питань планування економічного і соціального розвитку територіально-виробничих комплексів і міст М. Г. Чумаченку присуджена премія Академії наук Української РСР ім. О. Г. Шліхтера.

На початку переходу до ринкових відносин широко розповсюджувалася думка про відмову від планування економічного і соціального розвитку. В серії статей «Бачити прийде» М. Г. Чумаченко обґрунтував необхідність довгострокового і поточного планування. Він узагальнює досвід місцевого управління в Японії та Китайській Народній Республіці, муніципального самоврядування в США. В доповіді на міжнародній конференції у Господарській академії ім. Д. А. Ценова (м. Свіштов, Болгарія) Микола Григорович узагальнив розробки з методології регіонального економічного аналізу. Дослідження в цьому напрямку продовжуються. Останнім часом М. Г. Чумаченко звернувся до проблеми удосконалення регіональної статистики.

Значну увагу М. Г. Чумаченко приділяв пошуку шляхів досягнення оптимального поєднання територіального і галузевого аспектів управління. В цьому плані їм ґрунтовно досліджуються проблеми економічної самостійності та самофінансування регіону, розробляються концептуальні матеріали для областей, особливо виділяється проблема формування місцевих бюджетів як основи економічної самостійності регіону. Узагальнення результатів досліджень цієї проблеми були подані в доповіді «Регіональне та місцеве самоврядування» та монографії «Самоуправление и самофинансирование региона: теория и практика».

Систематичний аналіз розвитку економіки регіону дає змогу ученому сформулювати пропозиції щодо удосконалення управління регіоном. Під його керівництвом підготовлені наукові доповіді з питань удосконалення структури управління виробництвом на підприємствах Донецької області, необхідності створення та розвитку регіональних центрів підготовки продукції до виробничого споживання у системі Держпостачу УРСР, удосконалення структури управління матеріально-технічним постачанням в області, зв'язку територіального управління економікою з галузевим, охорони навколишнього середовища і фінансового планування регіону.

Теоретичне обґрунтування управління економікою регіону викладено в колективних монографіях «КПСС и научно-техническая революция: управление единым народнохозяйственным комплексом», «Совершенствование управления экономикой региона» та «Региональное управление и научно-технический прогресс», у двохтомній монографії «Управление экономическим и социальным развитием области» розкриті проблеми регіонального управління економікою. Нові результати досліджень дали змогу виявити тенденції в розвитку управління містом та напрямки розвитку місцевого самоврядування при обговоренні законопроекту про державну владу.

Глибокі дослідження регіональних проблем дали змогу М. Г. Чумаченку сформулювати положення про регіональну політику в Україні. В доповіді на XXXIII Конгресі Європейської асоціації регіональних наук та на засіданні Президії Національної академії наук України розкрито системний підхід до проблеми: регіональна

політика розглядається як взаємодія економічного, соціального, науково-технічного, екологічного, демографічного, гуманітарного і національного аспектів. Такий підхід одержав підтримку в літературі.³ Подальший розвиток положень регіональної політики наведено в доповідях на міжнародній конференції та на семінарі в Вільному Університеті Берліна, в ряді інших доповідей і статей. В цілому дослідження проблеми узагальнені в проекті Концепції регіональної політики в Україні, який представлений органам центральної влади. В результаті подальшого обговорення проблеми Президентом України підписано Указ «Про Концепцію державної регіональної політики», а в 2003 році М. Г. Чумаченко разом з іншими розробниками регіональної політики присуджена Державна премія України в галузі науки і техніки.

В 1995 р. з ініціативи провідних учених відділу проблем управління виробництвом Інституту економіки промисловості НАН України був підготовлений і виданий збірник праць М. Г. Чумаченка під заголовком «Очерки по экономике региона». Як сказано в передмові від укладачів, «з метою більш широкого інформування наукової громадськості та спеціалістів, інтенсифікації досліджень в цьому напрямку прийнято рішення підготувати збірник актуальних і разом з тим маловідомих праць Миколи Григоровича з економіки регіону».

В збірнику матеріал поданий по таких розділах: «Основи економіки регіону», «Економічний, соціальний та екологічний розвиток регіону», «Програмування в регіоні», «Самоуправління та самофінансування в регіоні», «Науково-технічний прогрес в регіоні», «Економіка регіону зарубіжних країн».

М. Г. Чумаченко разом з колегами узагальнив дослідження регіональних проблем і був ініціатором створення в 1994 р. Української асоціації регіональних наук, обраний її президентом.

Узагальнення сучасних результатів дослідження проблеми подані в фундаментальних монографіях з державного управління економікою та регіональної промислової політики.

УПРАВЛІННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИМ ПРОГРЕСОМ. Проблеми прискорення науково-технічного прогресу в умовах розгортання науково-технічної революції — предмет постійного інтересу М. Г. Чумаченка. Він досліджує зміст НТР, особливості її розвитку в сучасному суспільстві. Першим результатом дослідження проблеми стала стаття «Деякі питання розвитку науково-технічної революції в умовах соціалізму». М. Г. Чумаченко виявляє велику зацікавленість проблемою формування нової людини за умов науково-технічної революції, досліджує вплив НТР на управління виробництвом і підготовку робітничих кадрів. Наслідки дослідження сутності та характерних рис сучасної НТР, взаємозв'язку НТР з прискоренням науково-технічного прогресу він узагальнив у монографії «НТР и совершенствование управления социалистическим производством», а вплив НТР на функціонування і розвиток єдиного народногосподарського комплексу — в монографії «КПСС и научно-техническая революция: управление единым народнохозяйственным комплексом».

³ Див. про це докладніше: Романова Л.А. Экономика региона: самостоятельность и государственное регулирование. — Пермь: Изд-во Перм.ун-та, 1994. — С.21-22.

М. Г. Чумаченко досліджує шляхи прискорення науково-технічного прогресу в умовах НТР. Серйозну увагу він приділяє питанням ефективності НТП, зокрема визначенню фактично досягнутого економічного результату від впровадження науково-технічних заходів, напрямків підвищення ефективності НТП. Проблеми впливу НТП на собівартість продукції та визначення результатів цього впливу М. Г. Чумаченко аналізує в четвертій главі монографії «Экономическая эффективность научно-технического прогресса», перевиданій в НРБ у 1979 р.

Важлива роль у прискоренні науково-технічного прогресу належить розробці довгострокових програм НТП. М. Г. Чумаченко брав безпосередню участь у розробці першої Комплексної програми науково-технічного прогресу на 1976 — 1990 рр. по Українській РСР, розділів Комплексної програми НТП по удосконаленню планування і управління народним господарством республіки та регіональних проблем НТП Донбасу до 2000, 2005 і 2010 рр. Під його керівництвом створені методичні вказівки до розробки розділу «Региональные проблемы научно-технического прогресса» Комплексної програми науково-технічного прогресу і його соціально-економічних наслідків на 1986—2005 гг. по Украинской ССР», які використовувались науковими центрами АН УРСР, узагальнена практика програмно-цільового планування в республіці в одинадцятій п'ятирічці. Наслідки аналізу практики програмування М. Г. Чумаченко узагальнив у статті «Програмно-цільовий метод планування і управління в Українській РСР», монографії «Принятие решений в управлении производством», книзі першій тому 2 «Совершенствование механизма социалистического хозяйствования», в доповіді на республіканському семінарі з питань науково-технічних програм у грудні 1984 р. та ін.

У квітні 1976 р. на Всесоюзній науково-практичній конференції М. Г. Чумаченко обґрунтував концепцію формування системи територіального управління НТП. Одночасно він бере активну участь у створенні системи управління НТП в Донецькій і Луганській областях, керує розробкою методичних рекомендацій щодо формування цільової комплексної програми НТП для Донецької та Луганської областей, п'ятирічних планів НТП, розрахунку ефективності планів НТП і системи контролю за виконанням планів і програм НТП. Він брав безпосередню участь у розробці регіональних програм НТП та планів НТП, методичних матеріалів по формуванню регіональної системи управління НТП, узагальнень практики запровадження системи. Під його керівництвом підготовлені науково-методичні і організаційні основи формування системи територіального управління науково-технічним прогресом в областях Української РСР.

Досвід формування і розвитку системи територіального управління НТП М. Г. Чумаченко узагальнив у інформаційних матеріалах, у статтях, доповідях на конференціях. У вересні 1982 р. М. Г. Чумаченко доповів про проблеми територіального управління НТП на бюро Відділення економіки АН СРСР, котре схвалило проведену роботу і затвердило М. Г. Чумаченка головою Проблемної комісії з питань територіального управління науково-технічним прогресом Наукової ради АН СРСР з економічних проблем науково-технічної революції.

З метою подальшого розвитку системи територіального управління НТП М. Г. Чумаченко обґрунтував необхідність розробки довгострокової цільової науково-технічної програми «Техническое перевооружение и реконструкция промышленности Донбасса». У 1987 р. формування цієї програми завершено. Досвід розробки програми узагальнено в монографії «Техническое перевооружение и реконструкция производства».

Теоретичне узагальнення проблем формування системи територіального управління науково-технічним прогресом викладено М. Г. Чумаченком у монографіях «Экономическая эффективность научно-технического прогресса», «НТР и совершенствование управления социалистическим производством», «Совершенствование управления экономикой региона», «Экономические проблемы развития территориальных научно-технических комплексов», «Проблемы регионального управления научно-техническим прогрессом: теория, методика, практика» та довіднику «Научно-технический прогресс: вопросы и ответы».

Протягом всього періоду дослідницької роботи М. Г. Чумаченко велику увагу приділяв проблемі розвитку міжнародних наукових досліджень. Ці результати він представляв на нарадах, конференціях, пленумі Центрального правління Науково-економічного товариства, на спеціальній сесії Секції суспільних наук Президії АН СРСР та АН УРСР, в статтях. Микола Григорович керував дослідженнями і розробляв методику оцінки та аналізу ефективності міжнародного науково-технічного співробітництва в сфері використання обчислювальної техніки.

Він перевидав доповідь першого президента Всеукраїнської академії наук академіка В. І. Вернадського зі своєю передмовою та обґрунтуванням актуальності її для наших часів.

М. Г. Чумаченко постійно дбає про тісний зв'язок науковців з виробництвом, впровадження результатів досліджень в практику галузевих науково-дослідних установ та підприємств. Як голова Донецького наукового центру НАН України Микола Григорович дбав про координацію наукових досліджень для вирішення регіональних проблем.

Дбаючи про розвиток очолюваного ним Інституту економіки промисловості НАН України, М. Г. Чумаченко пропагував його в статтях Історії Академії наук УРСР, Української Радянської Енциклопедії, в журналі «Вопросы экономики». Він виступає з підтримкою наукових праць, які подані на різні конкурси, готував експертні висновки та характеристики ряду праць, автори яких потім були удостоєні премії НАН України імені видатних вчених, брав участь у підготовці вступних статей до бібліографій видатних українських економістів — академіка НАН України С. М. Ямпольського і члена-кореспондента НАН України М. І. Іванова.

В період розбудови незалежної України М. Г. Чумаченко велику увагу приділив дослідженню проблем інвестування розвитку національної економіки. В його полі зору були проблеми загальної інвестиційної діяльності, інвестиційної політики держави, інвестиційної стратегії, інвестиційного забезпечення програм розвитку економіки, джерел фінансування інвестицій, інвестиційних процесів, інвестиційного аналізу. Як дослідник він звертався до проблем трансферу технологій та інноваційних процесів.

В останні роки дослідження М. Г. Чумаченка присвячені подальшому розвитку науково-технічних аспектів регіоналістики, питанням економічного розвитку науково-технічного потенціалу регіону, територіальній організації науково-технічної діяльності в регіоні. Велика увага приділялася розробці програмно-цільового метода управління регіоном, конкретним проявом якого були Концептуальні основи програми «Донецька область — 2010» та відповідна програма, а також концептуальні засади та Програма науково-технічного розвитку Донецької області до 2020 року.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЇ І РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ. Ця проблема є дуже актуальною для Донбасу і тому вона швидко опинилася в полі зору М. Г. Чумаченка. Першим внеском у вирішення цієї проблеми стала спільна з Л. А. Белашовим доповідь на міжнародному семінарі з ефективності природоохоронних заходів при виборі інвестиційних рішень. Комплексне вирішення проблем екології в Донбасі було узагальнено в доповіді на конференції в Донецьку.

Важливішою проблемою екології в Донбасі є зниження антропогенного навантаження, тобто викидів промислових підприємств в навколишнє середовище. Фундаментально ця проблема була розроблена в монографії «Актуальные проблемы охраны окружающей среды: экономический аспект». В наступних публікаціях розкривалися окремі аспекти проблеми, які доповнилися методичними розробками по включенню проблем природокористування та охорони навколишнього середовища в регіональні програми науково-технічного прогресу, а також в регіональну програму «Донбас». Важливо підкреслити ініціативу Миколи Григоровича з розробки спільно з колегами методичних засад організаційно-економічних передумов формування екологічної реконструкції Донбасу.

Проблеми охорони навколишнього середовища тісно пов'язані з проблемами ресурсозбереження. Головним напрямом їх вирішення є інтенсифікація суспільного виробництва. Цій проблемі була присвячена розробка методичних рекомендацій по комплексній системі управління якістю продукції та ефективному використанню ресурсів на промислових підприємствах Донецької області, низка публікацій. Вони були узагальнені — в матеріалі монографії «Интенсификация промышленного производства» та «Интенсивное развитие индустрии». В останній М. Г. Чумаченко разом з Н. Й. Конішевою обґрунтовує напрями ресурсозбереження матеріальних ресурсів: зниження матеріаломісткості виробництва, комплексне використання матеріально-сировинних ресурсів та зниження запасів товарно-матеріальних цінностей за рахунок прискорення оборотності обігових коштів та покращання матеріально-технічного постачання.

Ресурсозбереження як важливіший фактор інтенсифікації виробництва є актуальнішою проблемою промислового розвитку. Загальні проблеми ресурсозбереження М. Г. Чумаченко розглянув в окремих публікаціях, доповідав на міжнародному семінарі «Ресурсозабезпечене місто» в м. Амстердамі (Нідерланди) і узагальнив в монографії «Использование производственных ресурсов предприятия».

Важливішою складовою ресурсозбереження є економія матеріальних ресурсів. Заслуговує на серйозну увагу пропозиція про програмування економії матеріаль-

них ресурсів в регіоні (в той період малося на увазі регіональне доповнення до галузевих методів ресурсозбереження). Узагальнення досвіду передових підприємств і об'єднань України з економії ресурсів подано в монографії «Экономия ресурсов в промышленности», яка одержала широку підтримку в спеціальній літературі.

Як для Донбасу, так і для більшості регіонів України актуальною є проблема використання промислових відходів та вторинних ресурсів. Цій проблемі М. Г. Чумаченко приділяє систематичну увагу. Крім розробки окремих питань цієї проблеми та формування загальнодержавного банку даних використання вторинних ресурсів і відходів виробництва, основна його увага була зосереджена на фундаментальному вирішенні проблеми: розробці довгострокових регіональних програм комплексного використання вторинних ресурсів та формуванню Генеральної схеми управління комплексним використанням відходів та вторинних ресурсів в регіоні. Досвід Донбасу щодо утилізації відходів і вторинних ресурсів М. Г. Чумаченко разом з Н. Й. Конішевою висвітлив у доповіді Міжнародного науково-дослідного інституту проблем управління. Дослідницька робота в цьому напрямку продовжується: за участю Миколи Григоровича розроблена програма використання відходів виробництва та споживання в Донецькій області до 2005 р. та система управління використанням відходів. Останнім часом увага Миколи Григоровича прикута до економічних проблем екології, і перш за все раціонального використання цільових фінансових ресурсів. Він підготував доповідь на семінарі в Міжнародному інституті прикладного системного аналізу (Лаксенбург, Австрія), а також статті в збірнику наукових праць та журналі.

Другою складовою ресурсозбереження є підвищення ефективності використання трудових ресурсів, М. Г. Чумаченко плідно працював і в цьому напрямку. Будучи керівником творчого колективу, він безпосередньо розробляв методику та п'ятирічні цільові комплексні програми підвищення ефективності використання трудових ресурсів в регіоні, брав безпосередню участь в підготовці методичних вказівок до розробки республіканської цільової комплексної програми «Праця». За участю Миколи Григоровича були виконані узагальнення актуальної роботи по скороченню ручної праці в промисловості, яка проводилася в республіці.

Кінцевим результатом досягнення ефективності використання трудових ресурсів мало бути підвищення продуктивності праці. Цій проблемі М. Г. Чумаченко приділяв увагу, а узагальнення результатів досліджень та впровадження результатів в практику подані в монографії «Социально-экономические факторы повышения производительности труда в промышленности». Слід також підкреслити результати дослідження проблеми навколишнього середовища і сталого розвитку економіки.

АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ РЕФОРМ В УКРАЇНІ. Після досягнення незалежності Україна стала на шлях реформ, метою яких є перетворення адміністративно-командної системи в економіку з ринковими відносинами. На початку процесу реформ М. Г. Чумаченко працював над розробкою програм і концепцій переходу країни до ринкових відносин та схеми управління народним господарством. Пізніше велася робота по формуванню концептуальних основ промислової політики.

Для активізації досліджень в галузі економічних реформ М. Г. Чумаченко обґрунтував передумови і необхідність створення Академії економічних наук України в доповіді на установчих зборах, які були проведені у 1993 році. На установчих зборах ухвалено рішення про створення Академії економічних наук України, президентом якої було обрано академіка НАН України М. Г. Чумаченка.⁴

З 2002 року академія почала друкувати власний економічний часопис «Вісник Академії економічних наук України», на базі якого у 2004 році спільно з Інститутом економіки промисловості НАН України був створений «Вісник економічної науки України», де М. Г. Чумаченко очолює редакційну раду і є головою редакційної колегії.

В 2003 році була створена Американська академія економічних наук, членом якої обрано М. Г. Чумаченка.

Протягом останніх років увага науковця була прикута до окремих етапів економічних реформ.

По матеріалах членів Академії економічних наук України підготовлено низку доповідей та монографій з аналізу і перспектив розвитку економічної ситуації в країні. За загальною редакцією та безпосередньої участі М. Г. Чумаченка, як члена авторського колективу, вийшли друком підготовлені членами Академії економічних наук України монографії: «Інвестиційна політика в Україні: досвід, проблеми, перспективи» (2003 р.), «Майбутнє України — стратегія поступу» (2008 р.), «Глобальна економічна криза 2008–2010 років: світовий досвід та шляхи подолання в Україні» (2010 р.).

Крім проведення власних досліджень, він активно використовує отримані результати в ході дискусій на засіданнях Республіканського клубу директорів, який М. Г. Чумаченко очолює з 1988 р.

Слід відзначити, що узагальнення ходу економічних реформ М. Г. Чумаченко публікує і в зарубіжних виданнях. До цих публікацій належать: загальний аналіз сучасних реформ, який доповідався на семінарі в Університеті штату Західна Вірджинія, інтерв'ю газеті штату Вайомінг про незалежність України, аналіз подальших етапів економічних реформ в міжнародному журналі з регіональних досліджень, особливості економічних реформ в Україні на семінарі групи «Адженда», проблеми реструктуризації базових галузей промисловості Донбасу на міжнародній конференції у Кишиневі.

Під керівництвом та за участю М. Г. Чумаченка була розроблена доповідь по економічній самостійності регіону, проведено аналіз формування бюджету області, розроблено концепцію самофінансування регіону. Аналіз економічних проблем незалежної України представлений в доповіді на міжнародній конференції в Гарвардському університеті.

Під керівництвом М. Г. Чумаченка та за його участю розроблені пропозиції щодо економічних перетворень та заходів з економічної незалежності країни. Він був ініціатором і учасником розробки проектів концепції державної промислової, науково-технічної політики, державного регулювання економіки, реструктуризації промисловості країни.

М. Г. Чумаченко виступав на засіданні Президії Національної академії наук України в обговоренні про-

грами Президента України «Шляхом радикальних економічних реформ», по обґрунтуванню важливості розвитку регіонального управління та регіональної податкової політики. Він відкликається на деякі політичні та економічні події в країні.

В останні роки М. Г. Чумаченко аналізує управління державним сектором в промисловості, трансформацією економіки, здійснення структурної політики, інституційних перетворень, проблеми становлення ринкових відносин, програмно-цільового методу у бюджетному процесі, пропонує рекомендації щодо економічної інтеграції країни до ЄС.

М. Г. Чумаченко серйозну увагу приділяє проведенню економічних реформ в первинній ланці економіки — на підприємствах та в об'єднаннях. Уже на початку реформ він детально проаналізував зміни, які мають відбутися в організації економічної роботи на підприємствах при переході до ринкових відносин. Особлива увага приділялася контролю за формуванням собівартості продукції. В процесі реформ аналізуються зміни в організації і методах управління на підприємствах, результати роботи підприємств різних форм власності. Слід також відзначити проведений аналіз та узагальнення досвіду стабільно працюючих підприємств та підприємств з колективною формою власності.

Особливу увагу М. Г. Чумаченко приділяє проблемам розвитку вугільної промисловості, яка визначає Донбас. Спільно з головним економічним управлінням Донецького облвиконкому та обласним управлінням статистики розроблена програма розвитку підприємництва. В цей період він аналізує проблеми приватизації, організації контролю, економічного забезпечення правового регулювання господарської діяльності. В останні роки ним була приділена увага економічним та організаційним проблемам конверсії воєнного виробництва, обґрунтована пропозиція про розробку регіональної програми конверсії та створення фінансово-промислових груп, розроблені пропозиції з комплексної реструктуризації промисловості та структурної політики в промисловості України.

М. Г. Чумаченко систематично вивчає і узагальнює зарубіжний досвід: вільних економічних зон КНР, місцевого самоврядування в США та Японії, концепції «народної приватизації» в країнах Заходу, Центральної і Східної Європи.

Зараз, в умовах сучасної економічної кризи 2008–2010 рр. М. Г. Чумаченко очолює групу науковців ІЕП НАН України з вивчення ефективності виробничих витрат на підприємствах-лідерах промисловості України.

ВИКЛАДАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ. М. Г. Чумаченко протягом всієї науково-педагогічної діяльності приділяв велику увагу забезпеченню навчального процесу в економічних вищих навчальних закладах. Він протягом 1961—1971 рр. був старшим викладачем, доцентом, завідувачем кафедри економічного аналізу, заступником декана обліково-статистичного факультету, деканом факультету планування промисловості, проректором по вечірньому і заочному навчанню Київського інституту народного господарства.

В період роботи директором Інституту економіки промисловості НАН України він викладає у Донецькому державному університеті і одночасно бере участь у підготовці підручників та навчальних посібників «Теорія уп-

⁴ В.І.Ляшенко. Академія економічних наук України //Енциклопедія сучасної України. — Київ: Координаційне бюро ЕСУ НАН України, Т. 1, 2001. — С. 245.

равленческих решений», «Бухгалтерский учет», «Организация, планирование и управление деятельностью промышленных предприятий», «Функционально — стоимостный анализ», Бухгалтерский учет в промышленности».

З квітня 1998 року М. Г. Чумаченко очолює кафедру обліку в кредитних і бюджетних установах та економічного аналізу Київського національного економічного університету. З його ініціативи та участі проведена робота по трансформації курсу «Економічний аналіз» до вимог сучасності. В науковій доповіді разом з академіком АПН України А. Ф. Павленком визначені шляхи трансформації. Була проведена у 2002 році міжнародна науково-практична конференція, деякі проблеми трансформації курсу. Під керівництвом та за участю М. Г. Чумаченка виданий навчальний посібник «Економічний аналіз» у двох виданнях.

М. Г. Чумаченко очолював колектив викладачів кафедри по створенню магістерських програм по обліку і аудиту в управлінні банками, бюджетними і фінансовими організаціями. Він консультував підготовку і захист докторських дисертацій з цієї тематики Л. М. Кіндрацької та Л. О. Примостки, керував підготовкою та захистом кандидатської дисертації Ю. К. Семеніченко.

З участю М. Г. Чумаченка була створена кафедра фінансів, а потім обліку та аудиту в Донецькому державному університеті управління, яку він очолював. Зараз він очолює кафедру політичної економії у Донецькому національному університеті економіки і торгівлі ім. М. І. Туган-Барановського.

Він брав участь у розробці збірника тестів по курсу «Фінансовий менеджмент», рецензував «Фінансовий словник», монографію з проблем теорії прийняття економічних рішень, підтримував видання посібників з

контролю, ревізії, аудиту і контрольно-ревізійної служби, судово-бухгалтерської експертизи.

М. Г. Чумаченко рецензує видання хрестоматії з української економічної думки, видання монографії С. М. Злупка «Економічна думка України (від давнини до сучасності)», видання перекладу українською мовою книги М. І. Туган-Барановського «Основи політичної економії». Він також ініціює дискусію з використання економічних термінів, зокрема, «ринкова економіка» по відношенню до сучасного стану економіка України.

Дослідження М. Г. Чумаченка одержали високу оцінку наукової громадськості. Він був ініціатором, організатором і доповідачем багатьох науково-практичних конференцій. Слід відзначити серію організованих М. Г. Чумаченком всесоюзних конференцій по прискоренню науково-технічного прогресу, що проводилися в Донецьку з інтервалом в чотири роки, на яких він виступав з ініціативними доповідями: 1976 р., 1980 р., 1984 р., 1988 р. Велику увагу Микола Григорович приділяв спеціальній літературі і відкликався на актуальні публікації рецензіями в журналах.

Слід також відзначити редакторську діяльність М. Г. Чумаченка. Він систематично здійснює наукове редагування колективних монографій, в яких є автором, а також наукових праць інших авторів. М. Г. Чумаченко плідно продовжує дослідження проблем бухгалтерського обліку та економічного аналізу, перебудови господарського механізму, прискорення науково-технічного прогресу, підвищення ефективності промислового виробництва, економіки регіону, впровадження радикальних економічних реформ.

З нагоди славної річниці ми бажаємо ювіляру натхнення, творчої наснаги та подальших успіхів та звершень на шляху розбудови вітчизняної економічної науки.